

**ДЕРИВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОЛЬОРАТИВІВ
(на матеріалі української та англійської мов)**

У статті здійснено зіставний аналіз на основі отриманих кількісних даних дериваційної продуктивності кольоративів в антропонімах і топонімах української та англійської мов. Виявлено в обох мовах вищий дериваційний потенціал у топонімах, ніж у прізвищах. В обох мовах переважають оніми, мотивовані кольоративами білий, чорний, що відбивають архетипну опозицію день – ніч. Відмінне кількісне їх співвідношення в межах мови зумовлене етнокультурним тлом і мовним баченням світу, вторинним семіозисом.

Ключові слова: кольоратив, топонім, антропонім, дериваційна продуктивність, етнокультура.

Taran O. S. Derivative Potential of Colour names (based on Ukrainian and English).

Based on colour names onyms are studied in aspects of onomastics and derivational morphology but usually within a single language. The author of this article carries out a comparative analysis of the creativity of colour names in surnames and place names in each of the languages. Also it is investigated each group of onyms in Ukrainian and English. The research is carried out on a significant source base – 60000 surnames and 10000 place names. The study was carried out in 4 stages – according to the group of onyms and language. The research is based on the ideas of A. Wezhbitskaya and I. Golubovska about the ethnic and cultural determinism of colour names. In both languages, higher derivative potential was identified in place names than in the surnames. The onyms that are motivated by colour names white and black prevail in both languages and reflect an archetypal opposition day – night. However, the quantitative ratio of these onyms is different in Ukrainian and English because of the ethnic and cultural background.

Key words: colorname, place name, anthroponym, derivative productivity, ethnic culture.

Лексеми на позначення кольорів (кольоративи, кольороназви, колороніми, хроматизми) досліджують в аспекті семасіології (Ю. Апресян, А. Крищенко, К. А. Jameson, N. Alvarado & M. K. Szeszel, В. Berlin і Р. Kay, . Mazlum), психосемантики (Л. Лисиченко, Р. Фрумкіна, Т. Ковальова), функційної стилістики (С. Ермоленко, Л. Ставицька, Н. Сологуб, Л. Пустовіт, Г. Губарева), лінгвокультурології (А. Вежбицька, І. Голубовська), гендерології (J. Frank, Н. Guruga & W. Lindsay, R. Nowaczyk), як концепти в площині когнітивної лінгвістики (Г. Яворська, Ю. Гуз), як компоненти фразеологічних одиниць (О. Левченко, Т. Семашко), у зіставному (В. Кульпіна, К. Соколова, N. Toru) й діяхронічному (О. Потебня, Н. Бахіліна, А. Василевич) мовознавстві.

А. Вежбицька наголошувала, що поняття «колір» не є універсальним, що не слід ототожнювати семантику кольоративів із їхніми денотатами (як це робили В. Berlin і Р. Kay), нейрофізіологічним сприйняттям і фізикою кольору; його концептуалізація в різних культурах різна, хоча й із чималою подібністю [1]. Цю думку розвинула І. Голубовська. Вона простежила вторинний семіозис кольоративів у фразеологізмах і номенклатурних ботанічних назвах, однак без наведення кількісних даних, на матеріалі кількох європейських і китайської мов. І дійшла висновку про існування універсальних прототипів, які є основою формування базових найменувань кольору, а також

про когнітивну залежність вторинного семіозису від особливостей архаїчної концептуалізації світу мовами [2]. Це дослідження наштовхнуло на ідею вивчення онімів, мотивованих назвами кольорів. За об'єкт дослідження було обрано топоніми – як одні з найдавніших онімів та антропоніми, зокрема прізвища, хоча вони мають не таку тривалу історію, однак так само відбивають мовно-культурне бачення світу етносом.

Кольоративи розглядають як мотиваційну основу антропонімів у працях з ономастики й дериватології (Ю. Редько, П. Чучка, М. Худаш, В. Познанська), причому найчастіше в межах однієї мови. Дослідження кольоративів у топонімах крізь призму етнокультури практично відсутні. Найбільш рельєфно культурні реалії проявляються у зіставленні, тож для порівняння обрано дві мови однієї сім'ї, але різних мовних груп – українську та англійську.

Оскільки й прізвища, й топоніми відбивають «універсалію зорового сприйняття» (за А. Вежбицькою), логічним було б припущення про мотивацію прізвищ за зовнішніми характеристиками людини (кольором волосся, шкіри, очей, одягу), а топонімів – за кольором тла (довкілля), тобто за первинною семантикою кольоративів. Отже, мета цієї розвідки полягає в зіставному вивченні на основі отриманих кількісних даних дериваційної продуктивності кольоративів у прізвищах і топонімах.

Для дослідження відібрано кольоративи відповідно до загальноприйнятої класифікації кольорів: ахроматичні (*білий/white, чорний/black, сірий/gray*), хроматичні основні (*червоний/red, жовтий/yellow, синій/blue*), хроматичні складні (*зелений/green, оранжевий/orange, фіолетовий/purple/violaceous*), а також взято до уваги такі: *коричневий/brown, рожевий/pink, золотий/gold, срібний/silver, блакитний, рудий, рижий*.

Етап I. Українські прізвища. З бази Популярні прізвища та імена України (<https://sites.google.com/site/uaname/popularnist-prizvis>) було вилучено 30 000 найпоширеніших прізвищ України. Напівавтоматизованим пошуком вибрано прізвища з основою-кольоративом – їх виявилось 304, тобто 1,01%, серед них – 107 (35,2%) за формальним показником російських прізвищ, які до уваги не брали. Відповідно, вибірка зменшилася до 197 одиниць.

Кількісний розподіл українських прізвищ за кольоративами такий: 37,1% прізвищ, мотивованих кольоративом білий (*Білак, Біланюк, Білуха, Біленко, Білик, Білець*), 15,2% – чорний (*Чорненко, Чорний, Чорняк, Чорній*), 13,7% – рудий / рижий (*Руденко, Рудий, Рудяк, Рижий, Рижук*), 9,6% – сірий (*Сірий, Сіренко, Сіряк, Сірик*), 6,6% – синій (*Синяченко, Синюк, Синяк, Синько, Синюта*), 6,1% – зелений (*Зеленько, Зелений, Зеленковий, Зеленька, Зелениця*), 5,6% – жовтий (*Жовтий, Жовтюк, Жовтяк, Жовтан*), 3% – золотий (*Золотий, Золотко*), 2,1% – червоний (*Червоний, Червоняк, Червоненко*) та 1% – срібний (*Срібняк*). Окремий інтерес становлять прізвища, утворені основокладанням (27%), де кольоратив виконує характерологічну функцію: *Білобров, Біловус, Білоус, Білогуб, Білокін, Білоног, Жовтобрюх, Золотопуп, Синьогуб, Синьокий, Сіробаба, Чорнобров, Чорногор, Чорнодід, Чорноус, Чорновол, Чорноштан*. Найпродуктивніший спосіб творення українських

прізвищ – морфологічний, зокрема суфіксальний (73%). Як бачимо, суттєво переважають прізвища, мотивовані назвами білого та чорного кольорів. Вибірка з 30 000 прізвищ не засвідчила жодного, утвореного від кольоративів *оранжевий, фіолетовий, блакитний, коричневий, рожевий*, які не знайшли вираження в українській етнокulturі.

Етап II. Англійські прізвища. Найпоширеніші 30 000 прізвищ жителів англійських країн було отримано з онлайн-порталів The most common names in Great Britain (<http://surname.sofemine.co.uk/w/surnames/uk.html>), List of the Most Common Surnames in the U.S (https://names.mongabay.com/data/surnames_Gm.htm) та Forebears (<http://forebears.io/surnames>). Мотивованих кольоративом прізвищ виявилось втричі менше, ніж серед українських, – 80 одиниць, тобто 0,27%, що також є особливістю мовного бачення світу. Кількісний розподіл за кольоративами такий: black – 32,0% (*Blacker, Blackie, Blackwood, Blackstock, Blacksmith, Blackman, Blackhead*), white – 19,6% (*Whitehead, Whiteley, Whiteman, Whitebird*), green – 10,3% (*Greenley, Greenberg, Greenwell, Greenwood*), gold – 8,2% (*Goldberg, Goldblatt, Golding*), по 7,2% – grey/gray (*Greys, Greyson, Greyer*) та brown (*Brownlee, Browne, Brownlow*), 5,2% – silver (*Silverstein, Silverstone, Silverman*), 4,1% – yellow (*Yellowhair, Yellow, Yellowhorse, Yellowbird*), по 2,1% – red (*Redman, Redmond, Redlands*) і blue (*Blue, Bluey, Blueeye*), по 1,0% – violaceous (*Violet*) та pink (*Pink*). Найпоширеніший спосіб творення – морфологічний, зокрема осново- та словоскладання (61%). Як бачимо, найбільш дериваційно продуктивними так само є кольоративи *чорний і білий*, але в іншій пропорції. Набір кольоративів, що мотивували прізвища, теж інакший.

Етап III. Українські топоніми. Вибірку було сформовано з 5000 одиниць на основі онлайн-порталів Річки України (<http://river.land.kiev.ua/list-rivers.html>), Mista UA (<http://mistaua.com>), а також «Топонімічного словника України» М. Янка (1998) й «Етимологічного словника топонімів України» В. Лучика (2014). Отримано 89 топонімів (2%), мотивованих назвами кольорів. Кількісний розподіл за кольоративами такий: 30,3% – білий (*Білозерський лиман, Білогорівка, Біловодськ, Біленьке, Білий Черемош, Білокуракине, Біла Церква*), 18% – чорний (*Чорні Багна, Чорний Ташлик, Чорноріченське водосховище, Чорногора, Чорний Діл, Чорне море*), 12,4% – червоний (*Червоноград, Червоногородський водоспад*), 9% – золотий (*Золоте, Золотуха, Золотоноша*), 7,9% – синій (річка *Синюха, Синевир*), по 6,7% – рудий/рижий (*Рижувата (оронім), річка Руда*) та зелений (*Зеленівка, Зелена Бухта*), по 3,4% – срібний (*Сріблясті водоспади*) і жовтий (*Жовте, Жовті Води*), 2,2% – голубий (*Голуба Бухта, Голуба Затока*). Найбільшу дериваційну продуктивність кольоративи мають в українських ойконімах – 42,7%. Як і в антропонімах, за частотним показником переважають топоніми, мотивовані кольоративами *білий і чорний*, причому останній удвічі рідше.

Етап IV. Англійські топоніми вибрані з таких ресурсів: Sensational Color (<http://www.sensationalcolor.com/color-meaning/color-around-the-world/cities-with-color-names>), The most common names in Great Britain (<http://surname.sofemine.co.uk/w/surnames/uk.html>), Key to English Place-Names

(<http://kepn.nottingham.ac.uk/>), а також із словника А. Mills «A Dictionary of English Placenames» (1991). На 5000 одиниць виявлено 160 (3%) топонімів, мотивованих кольоративами, що майже вдвічі перевищує показник в українському масиві топонімів. Кількісний їх розподіл за кольоративами такий: 30,6% – black (*Black River, Black Mountain, Blackland*), 20,6% – white (*Whitewater, White Pigeon, Whitesville*), 16,9% – green (*Greene County, Greenup*), 15% – red (*Red Lake, Redlands*), 8,1% – blue (*Blue Hills, Blue Island*), 2,4% – silver (*Silverdale, Silverbow*), по 1,9% – orange (*Orange City*) і yellow (*Yellowstone*) та по 1,3% – golden (*Golden Gate*) та grey/gray (*Greywell*). Найпродуктивніші кольоративи у творенні ойконімів (81%) – удвічі частіше, ніж в українській мові. Співвідношення *чорний* – *білий* зберігається, як і в антропонімах. Очевидно, переважання цих кольоративів зумовлене впливом архетипної опозиції *день* – *ніч* (*світле* – *темне*), а от їх кількісне співвідношення в межах мови – етнокультурним тлом і мовним баченням світу, вторинним семіозисом. В обох мовах кольоративи мають вищий дериваційний потенціал у топонімах, ніж прізвищах. Отримані кількісні дані вимагають подальшої лінгвістичної інтерпретації. Перспективним є дослідження дериватів від кольоративів, причому як у літературному стандарті, так і субстандарті. Навіть побіжний огляд засвідчує помітний розвиток «відколірних» сленгізмів в англійській мові (*reds, brownback, green light, greys, pinks, blues*) та практично їхню відсутність в українській (*фіолетово, скальковані рожевий, голубий*).

ЛІТЕРАТУРА

1. **Вежицкая А.** Обозначения цвета и универсалии зрительного восприятия / Язык. Культура. Познание. М.: Русские словари, 1996. С. 231–291. URL: <http://www.philology.ru/linguistics1/wierzbicka-96b.htm> 2. **Голубовська І.** Колірна семантика у когнітивно-культурологічному висвітленні. *Studia Slawistyczne*. Т. 3: Etnolingwistyka i komunikacja międzykulturowa. Lublin: Wyd. KUL, 2016. S. 25-42.

Таран Оксана Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Львівська політехніка». Вул. С. Бандери, 12, м. Львів, 79000, Україна.

tel.: +38-096-287-96-91, +38-066-335-97-64.

E-mail: o_taran@yahoo.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6312-9563>

Таран Оксана Сергіївна – Ph D in Philology, Associate Professor of the Applied Linguistics Department, Lviv Polytechnic National University. S. Bandera Str, 12, Lviv, 79000, Ukraine.